

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie
Celetná 20, Praha 1

Posudek oponentky na diplomovou práci

Název práce: Role otce v dětství, dospívání a vynořující se dospělosti

Autorka: Bc. Patricie Rosalie Woloszczuková

Školitelka: doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Oponentka: Mgr. Zuzana Štěrbová, Ph.D.

Shrnutí

Práce představuje velice zajímavé téma vlivu otce na potomky v období dětství a dospívání. Ačkoli je v úvodu uvedeno, že cílem práce je „*zmapovat současný stav role otce a poznatky o tom, jak může otec působit na své potomky a jaké dopady může toto působení mít.*“ (str. 8), je cíl definován natolik široce, že je problematické si pod ním představit, čím přesně se má práce zabývat. Nedostatečné vymezení tématu bohužel negativně ovlivnilo zpracování celé práce. Empirická část sestává z kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum není bohužel dostatečně popsán, tudíž jej nemohu hodnotit. Výsledky kvantitativní studie ukázaly, že kvalita života ve vynořující se dospělosti pozitivně souvisí s přítomností otce v domácnosti do 18. roku života potomka, kvalitou emočního vztahu s otcem a středním stylem řízení otce.

Teoretická část je ve své první části zpracována do značné míry povrchně, což vnímám jako důsledek dvou faktorů. První z nich je nejednoznačné vymezení problematiky, kterou má práce pojednávat. V textu je otevíráno mnoho různých témat z perspektiv různých disciplín, často však bohužel bez dalšího rozpracování. Navzdory zajímavosti témat tak jednotlivé odstavce nezdědka působí jako „výkřiky do tmy“. (Např. str. 11: „*Globalizace má ale v některých demografických skupinách zároveň opačný vliv, neboť, díky migraci a akulturaci, se v moderních západních společnostech zvyšuje vliv menšinových kultur, kde je stále normou život v rodině rozšířeně (Giddens & Sutton, 2013). Otázkou tedy zůstává, který z procesů převládá a zda se v naší společnosti jiné kultury prosadí natolik, že se společnost začne od nukleárního uspořádání opět odklánět.*“). Textu by také prospělo větší provázání jednotlivých kapitol, zaměření na klíčová témata a celková promyšlenost obsahu (aby se např. neopakovala témata na různých místech). Druhá část teoretického přehledu je významně kvalitnější. V kapitole 3.3 Role otce ve vývoji autorka představuje celou řadu zajímavých výzkumů a poznatků. Jedinou výtku bych měla k tomu, že nesystematicky prezentuje studie zabývající se dopadem otce na vývoj dětí a dopadem různých faktorů (např. depresivita) na otce samotné (např. str. 40). Vzhledem ke skutečnosti, že je tato kapitola stěžejní, dá se tak účel teoretického úvodu považovat za splněný. V každém případě by i této části prospělo hlubší zaměření na problematiku zkoumanou ve vlastní studii. V této části autorka vychází převážně ze zahraniční primární literatury, což se bohužel nedá říci o předchozích částech, což považuji za druhou z příčin snížené kvality přehledové části. Ačkoli textů (včetně review a meta-analýz) zabývajících se rolí otce v životě potomka existuje celá řada, první část teoretického úvodu má spíše „učebnicový“ charakter, který namísto podrobného představení zkoumané problematiky často vychází z (české) sekundární literatury, jejíž potenciál reflexe současného stavu poznání je velice omezený.

Empirická část je představena nesystematicky (např. po výzkumném cíli bych očekávala výzkumné otázky, nechápu smysl kapitoly sledované proměnné, když nejsou řádně představeny měřicí

nástroje atd.), pročež je pro čtenáře velice náročné sledovat, co a jak autorka přesně dělala. Práci by prospěla redukce výzkumných otázek, podotázek a hypotéz. Největší slabinou celé práce je absence popisu kvalitativní části studie (kdo se ho zúčastnil, jak byla zpracovávána a analyzována data atd.).

Kvantitativní části by prospělo, pokud by byla logičtěji strukturovaná a byly by doplněny informace o studii tak, aby mohla být replikována a výsledky porovnány s výsledky minulých či budoucích studií. (Dále by bylo vhodné uvést informace typu, jak dlouho vyplňování dotazníku trvalo, jaká byla směrodatná odchylka u věku participantů atd.). Pochopení výsledků je současně značně zkomplikováno skutečností, že autorka operuje s pojmem „dobrý otec“ (např. kolik lidí svého otce označilo jako dobrého), který v metodice není popsán. Není tak zřejmé, co si pod pojmem „dobrý otec“ představit. Byl použit např. cut-off score v některém z dotazníků? Bohužel v práci také chybí sekce Statistická analýza, kde by byly statistické postupy detailně popsány. Jelikož nejsou v práci vždy uvedeny hodnoty, kterých mohou nabývat jednotlivé škály dotazníků, ani jak se s daty pracovalo (viz koncept dobrý otec), je poměrně komplikované se ve výsledcích orientovat. Dále mi není jasné, proč nejsou výsledky reportovány v hromadnějších tabulkách (jejichž smyslem má být usnadnění orientace ve výsledcích). Tabulky by měly být v neposlední řadě řádně popsány (např. u tabulky 12 není jasné, jaké proměnné do modelu vstupovaly, konkrétně mám na mysli „proměnné“ 2-1, 3-1, 4-1 atd.).

V teoretickém úvodu je role otce převážně na vývoj dítěte poměrně detailně (zaměřuje se na jednotlivá vývojová období) a kvalitně zpracována. Proto mě překvapilo, že ve vlastním výzkumu respondenti odpovídali za období dětství a dospívání dohromady. Ačkoli si tedy dala autorka velkou práci s rešerší literatury, která ukázala důležitost věku dítěte, v samotném výzkumu nejsou tyto poznatky nereflktovány. Výzkum je současně postaven na dotazníku, který autorka sama vytvořila, nicméně tvorba dotazníku není v práci popsána.

Diskuse je spíše shrnutím a zopakováním výsledků, což je škoda, jelikož de facto chybí jakékoliv interpretace a zasazení do kontextu předchozích výzkumů (např. nestačí pouze zmínit, že se vlivu negativních výchovných taktik na vývoj dítěte věnují i jiné studie). Bohužel ani tato část práce není logicky strukturovaná a přináší jen málo nových informací. Výsledky jsou znovu shrnuty i v závěru, který je neadekvátně dlouhý a namísto stručného představení nejdůležitějších poznatků vyplývajících z vlastního výzkumu, je v něm částečně rekapitulován i obsah části teoretické. Ačkoli věřím, že autorka věnovala práci mnoho času a úsilí, po přečtení celé práce zůstává čtenář poměrně zmaten.

Komentáře:

V abstraktu je pouze nastíněn obsah práce, nicméně v něm nejsou uvedena žádná zjištění ani výsledky. Na základě jeho přečtení si tak bohužel nelze vytvořit obrázek o diplomové práci (např. jaký byl cíl, metodika, výsledky, závěr).

Klíčová slova nejsou vhodně zvolena, jelikož se kryjí se slovy v názvu práce (vyhledávání tak nikterak nepřispějí).

Některé části nejsou ozdrojovány (např. odstavec na str. 10: *„Díky individualitám rodičů i dalších příbuzných je každá rodina jiná a vytváří svůj vlastní příběh a kontext. Jde tedy o komplexní a dynamický koncept, který může nabývat mnoha různých a proměnlivých forem“*).

Textu by dále prospěla vyšší míra vnitřní integrity. Např. na str. 13–14 autorka na datech z ČSÚ ilustruje vývoj rozvodovosti v ČR, následující odstavec se věnuje postojům vůči manželství, dále jednou větou představuje aktuální trendy rodinných systémů v ČR, prostřednictvím vybraných zákonů pojednává

porozvodovou péči, a nakonec představuje statistiky Ministerstva spravedlnosti ČR o svěření dítěte do péče. To vše na pouhých dvou stranách textu. Ne vždy je tak jasné, co přesně se autorka snaží pojednat.

Na několika místech v práci je naznačeno, že situace v českých rodinách je specifická oproti jiným zemím. Zajímalo by mě, zda se situace v České republice oproti ostatním (středo)evropským/americkým státům (kde byla prováděna většina studií) tak významně liší? Pokud ano, bylo by přínosné popsat v čemž, čím by autorka alespoň do určité míry odůvodnila svůj výběr literatury. Pokud očekává autorka silný vliv kultury, bylo by současně vhodné vždy uvádět, kde byly studie dělány.

V kapitole Role matky autorka na několika výzkumech ilustruje vliv slovní výchovy a depresivity matky na depresivitu dětí a následně vliv chování matky na obezitu dítěte. Ani na tomto místě (stejně jako v kapitole o sourozencích a prarodičích) mi nebylo zřejmé, kam autorka směřuje. Navzdory této výhradě oceňuji, že autorka v této části alespoň částečně vycházela ze současné primární literatury.

Podkapitola *Stručné dějiny socio-kulturního vývoje otcovství* vychází převážně ze dvou monografií. Jak název napovídá, jedná se nejen o stručné, ale i nepřiměřeně zjednodušené představení vývoje konceptu otcovství (např.: „*Zoja (2005) upozorňuje, že sociální změny se netýkaly jen chudých rolnických rodin, protože nedůstojný obraz otce vyčerpaného z práce a života ve městě pronikal i do ostatních vrstev a započínal dobovou změnu a kritiku obrazu otce. Tento úpadek pokračoval i během světových válek a byl jimi ještě umocněn, neboť otcové byli odtrženi od svých rodin a padly velké symboly otcovské autority - monarchistické říše. Některé byly nahrazeny diktátorskými režimy, ale i ty kvůli své krutosti oslabovaly obraz otce (Zoja, 2005)*“ (str. 26). Z jakých dat autor vychází? Je pro samotnou práci tato podkapitola opravdu nezbytná? S těmito informacemi se už nikde dále v práci nepracuje (např. v diskusi).

V kapitole *Otcové současnosti* („*Warshak (1996) mluví o soudobém tzv. kultu mateřství, který je založen na snižování role otce v životě dítěte a staví na předpokladech, že „(1) Ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži a (2) matky jsou pro děti důležitější než otcové.*“ (Warshak, 1996, s. 15). Popisuje, že tento kult má kořeny ve společenských změnách, které přinesla průmyslová revoluce (viz podkapitola 3.1.), kdy otcové neměli na své děti tolik času jako dříve a ani nemohli využívat jejich práce, proto se úpadku svého postavení nebránili. Matky tuto změnu vítaly, protože jim dávala více moci a privilegií, než mívaly (Warshak, 1996).“; str. 26) mi není jasné, jaká období a proč jsou zde porovnávána. Pro pochopení role otců v životě dětí by mohlo být přínosné vycházet z výzkumů behaviorální ekologie, antropologie, evoluční psychologie či etologie (např. Peter Gray, Kim Hill, Sarah Hrdy).

V textu jsou uváděna velice silná tvrzení, např. „*Současnou situaci popisuje i Zoja (2005) velmi negativně. Dle něj se v moderní době obraz otce rozkládá a jeho důležitost stále ustupuje. Děti již k otci nevzhlíží jako ke vzoru, ale nové vzory hledají u svých vrstevníků či starších dětí, netráví s otcem svůj volný čas a nenechávají jej naplňovat roli učitele. Naopak samy soudí jeho schopnosti měřítky tržní společnosti a otcova hlavní role spočívá v materiálním zabezpečení rodiny (Zoja, 2005).*“ Zajímalo by mě, na jakých datech jsou tato tvrzení postavena. Domnívám se, že by textu velice prospělo, kdyby autorka vycházela z primární, a nikoliv sekundární literatury.

Str. 29–30: „S tím souhlasí také Rollè et al. (2019), kteří ve svém systematickém review čtyřiceti odborných článků na téma zapojení otce do péče dodávají, že většina autorů, která se tématem zabývá, si je vědoma této velké heterogenity tématu a určitým způsobem se ji snaží zapojit do designu či interpretace svých výzkumů.“ Velice oceňuji, že autorka cituje systematické review, nicméně bohužel nepředstavuje jeho klíčová zjištění a závěry.

Obr. 1 na str. 33 a obr. 2 na str. 34 by bylo vhodné řádně popsat (co přesně je na něm znázorněno, jak spolu jednotlivé proměnné souvisí a podobně). Řádně popsány nejsou ani grafy v příloze (např. osy, zda úsečky představují konfidenční intervaly).

Str. 42 „Rozdílem vazby k matce a otci se ve svém longitudinálním výzkumu sto dvaceti pěti párů a jejich potomků zabývali Hazen et al. (2010), kteří zkoumali také provázanost senzitivity rodičů, děsivého chování vůči dítěti a emoční regulace dítěte.“ Co přesně je děsivé chování? Při překládání pojmů z jiného jazyka je vhodné uvádět i původní termín a současně jej vysvětlit.

První výzkumný cíl je definovaný velmi široce. Bohužel ani po jeho přečtení mi nebylo jasné, co přesně je cílem práce. Práci by opravdu velice prospělo hlubší a jasnější zaměření, což by se pozitivně promítlo do všech částí práce.

Koláčkové grafy nejsou nejvhodnější formou vizualizace výsledků, jelikož umožňují znázornit pouze velice omezený počet informací.

Otázky:

(Během obhajoby bych se ráda přednostně zaměřila na tučně zvýrazněné otázky.)

1) Str. 35: „Již samotná přítomnost otce v domácnosti těhotné matky může mít pozitivní vliv na vývoj dítěte, konkrétně na jeho porodní váhu (Alio et al., 2010; Cunningham et al., 2010; Padilla & Reichman, 2001). Cunningham et al. (2010) zjistili, že největší je vliv přítomnosti otce-manžela, ale významný pozitivní vliv byl zjištěn také u nemanželského spoluzítí s otcem v jedné domácnosti. Matky, které žily bez otce dítěte, rodily děti se významně nižší váhou (Cunningham et al., 2010) a měly významně větší pravděpodobnost předčasného porodu (Alio et al., 2010).“

Jsou známy konkrétní mechanismy působení přítomnosti otce v domácnosti na porodní váhu dítěte (např. hormonální přes matku)?

2) Str. 39: „Existují tedy důkazy, že komunikace (Saliba et al., 2020; Stefana et al., 2020) či pouhý dotek (Shorey et al., 2016) otce ovlivňuje chování novorozence, ale zatím neexistují výzkumy, které by tyto interakce podrobně mapovaly a zjišťovaly, jaký mají dopad na další vývoj dítěte.“

Vzhledem ke skutečnosti, že na toto téma citujete celou řadu studií (včetně review), mi není jasné, co myslíte tím, že neexistují výzkumy, které by interakce otce a novorozence mapovaly. K čemu tedy Vámi citované studie dospěly?

3) Např. 49 (pozitivní vliv otce na kognitivní schopnosti dětí). Je v tomto případě nějak významné, že se jedná o otce, nebo jde spíše o absolutní čas, který se dítěti věnuje? Kdyby mu stejně tak předčítala např. babička nebo někdo cizí, mělo by to na jeho kognitivní vývoj stejný efekt?

4) Proč v Dotazníku vztahu s otcem byl věk dítěte odchodu otce zjišťován možnostmi „a) 0-2 roky; b) 3-11 let; c) 12-18 let“, a nikoliv lineárně (uvedli by svůj věk)? Jaký je smysl tohoto rozdělení, které výsledky ochuzuje o velice zajímavá data?

5) Proč autorka vytvořila vlastní dotazník na kvalitu vztahu s otcem? Dotazníků zaměřených na vztah rodiče a jeho potomka existuje celá řada, nechápu tedy, proč nebyl použit některý z existujících a používaných dotazníků (např. EMBU: Arrindell, W. A., Sanavio, E., Aguilar, G., Sica, C., Hatzichristou, C., Eisemann, M., ... & van der Ende, J. (1999). The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27(4), 613-628.). V této souvislosti by mě zajímalo, **jak přesně byl dotazník vytvořen?** V práci jsou bohužel pouze popsány jednotlivé otázky.

6) Na základě čeho byla stanovena velikost výzkumného vzorku?

7) Proč jste nekontrolovali např. frekvenci setkávání či společného trávení času s otcem? Domnívám se, že pouhá kategorizace přítomen/nepřítomen je příliš reduktivní, protože může vést ke zkreslení výsledků. Nebo předpokládáte, že mechanismus vlivu otce např. na kvalitu života bude více souviset se samotným opuštěním (např. vyšší hladina kortizolu)? V neposlední řadě by mě zajímalo, zda výsledky nějak ovlivňovala skutečnost, zda respondenti vyplňovali dotazník za svého biologického či nebiologického otce.

8) Byla data od mužů a žen analyzována dohromady? Pokud ano, opravdu se výpovědi mužů a žen nelišily?

9) Velice bych ocenila, kdybyste se při obhajobě mohla zaměřit na hlavní výsledky Vašeho výzkumu, interpretovat je a zasadit do současného stavu poznání.

Hodnocení:

Navzdory výše uvedeným výtkám práce splňuje požadavky kladené na diplomové práce, proto ji doporučuji k obhajobě s hodnocením velmi dobře až dobře.

26. 1. 2022 v Praze

Mgr. Zuzana Štěrbová, Ph.D.